

СВАДБЕНА ЛЕКСИКА У БАНАТУ

У раду се, на основу (етно)дијалекатског материјала из појединих севернобанатских пунктова, са лексичко-семантичког аспекта анализира традиционална свадбена лексика, сврстана у одређене тематске целине, а у крајњем – с намером да се лексичке и етнографске датости ставе у културолошки и ареални контекст.

Кључне речи: свадбена лексика, (етно)дијалекатска грађа, лексичко-семантичка анализа, Банат.

Из етнолошких записа је познато да су у обичајној пракси српског становништва у Банату најочљивије разлике између Срба у северном и јужном Банату. Према етнолошким налазима, оне су изразитије у обичајима годишњег календара него у животном циклусу. Надаље, разлика има између источног и западног дела јужног Баната, као и унутар севернобанатских насеља [Босић, 1991: 133–134]. У том смислу, ови се налази углавном поклапају и са дијалектолошким резултатима.

Према етнолошким одређењима [Босић, 1991: 134], свадбени обреди убрајају се у најсложеније обреде традиционалне културе, испуњене строго устаљеним ритуалним радњама са религиозно-магијским елементима (да би се заштититли младенци од нечистих сила и да би се обезбедио срећан заједнички живот) и строго извршеном поделом сватовских улога. Сматра се да су међу обичајима животног циклуса најзначајнији свадбени обичаји, јер постоји масовност учесника у фазама свадбеног ритуала.³

¹ saraluka@eunet.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Етнолози дају добре описе, зналачки их систематизују по етапама, све чешће наводе и изворне називе (често у стандардизованом лику). Међутим, није им понекад странно проглашавање локалног за регионално и по правилу су, у односу на лингвисте (и лингвогеографе), односно лексикологе, мање окренути вези између лексичке и фразеолошке семантике и „обичајног садржаја“, што се може свести, шире гледано, на мотивациону основу: на пример, зашто се неки обичајни или обредни предмет, или обредни поступак, или учесник у обичају/ обреду

При одабиру теме унапред се рачунало са чињеницом да се на овом простору може препознати сусрет бар четири културе: српске, румунске, немачке, мађарске и, историјски, директно или посредовањем неких од њих – турске. У прилог томе, иде и општепозната констатација да у мултиетничким срединама контакти различитих етничких група неизоставно проузрокују и интерференцију на језичком плану. Према речима румунског слависте Дорина Гамулескуа, различити језички утицаји су стална и непрекидна демографски, географско-историјски и културно-економски условљена појава [Гамулеску, 1977: 361].

Имајући све ово у виду, у раду се, на основу прикупљеног (етно)дијалекатског материјала из појединих српских и румунских севернобанатских пунктова⁴ и публикованих етнологских записа о свадбеним обичајима из Баната [уп. нпр. Босић, 1991;⁵ Попов, 1983⁶], са лексичко-семантичког аспекта анализира традиционална свадбена лексика, сврстана у одређене тематске целине, а у крајњем – с намером да се издвојене лексичке и етнографске датости ставе у културолошки лингвогеографски контекст. С обзиром на то да севернобанатска свадбена лексика није досад у литератури посматрана са лексичко-семантичког аспекта, истраживање које доноси овај прилог огледног је карактера, на омеђеном микроареалу.

Када је одабрана тема у питању, не треба заобићи чињеницу да се данас може говорити само о реконструкцији свадбених обичаја и њене лексике, да многи од свадбених елемената нестају, мешају се или укрштају, или су редуковани услед налета модерних градских културно-цивилизацијских стандарда [Радан, 2004]. Разуме се да са нестајањем аутентичних свадбених елемената застарева и лексика којом су именовани.

Будући да су већ етнологи хронолошки поделили свадбене обичајне радње на предсвадбене, свадбене и обреде након свадбе, издвојена лексика креће се углавном у тим класификационим оквирима (презентована хронолошким редоследом догађања), наравно – уз уважавање концепцијских начела теорије семантичких поља, примењиване у обради и наших других терминолошких прилога.

Будући да је истраживање огледног карактера, у анализу су укључена поједина семантичка поља која репрезентативно илуструју терминологију свадбене лексике у постављеном ареалу.

баш тако именује, а не другачије.

⁴ Мокрин – Мо, Санад – Сн, Српски Крстур – СК, Ђала – Ђ, Наћфала – Нћ, Варјаш – В.

⁵ Ауторка прилога доноси богату етнологику грађу из Баната, али не наводи увек експлицитно пункт из којег потиче наведени материјал.

⁶ Грађа је углавном из Новог Милошева и Меленаца.

I. Лексика предсвадбених обичаја / обреда

У етнолошким записима, предсвадбени обичаји подељени су у неколико фаза: упознавање младих (без посредовања и уз помоћ посредника), просидба / веридба, гледање куће, обручавање, уговор, прстен / јабука, куповина рува, позивање у сватове, ношење рува, девојачко / момачко вече, купање невесте [в. Босић, 1991: 134]. Овом приликом илустративно ће бити представљена лексика следећих предсвадбених обичаја:

1. Упознавање младих.

1.1. Простим лексемама (вероватно ономатопејског порекла) именује се задевојчена женска особа – *швиџарица* и замомчена мушка особа – *швиџарац*. У истом значењу реч бележи РСГВ и Кувизић 2013; уп. и Скок: швиџар на доњем крају бича што пуца, од ономатопеје *швикати* – звиждати.

1.2. У српском и румунском Банату, место окупљања момака и девојака означено је перифрастичним конструкцијама *ишли на рогољ* Сн Ђ Нђ, *узнали се на рогољ*; уп. Скок под рог / *узнала га у бири* (од нем. Wirt), чиме се сигнализира да су млади стасали за брак.

1.3. Германизмом *шџовати* (од нем. schätzen) означено је одмеравање, процењивање девојака: „тамо смо ми момци шџовали девојке“ Мо. 1.3.1. Пожељно материјално стање девојке именовано је домаћом простом лексемом *талошкиња* (в. Скок под тал); 1.3.2. Пожељне девојачке особине именоване су атрибутима *вредна* / *поштена девојка*, а пожељна момкова особина истакнута је перифразом *да није бећар* (в. Скок под бећар 4°): „нису га вољели, зато што је био бећар“ Сн, „деда је бећар био љутили су се“ Нђ.

1.4. Посредовање у упознавању именовано је турцизмом (гледано из аспекта творбе) *проваџисање*. 1.4.1. Особа која има улогу посредника у упознавању означена је (обликом) турцизмом *проваџија*. 1.4.2. Конструкцијом *пустити сватове у кућу* означава се да је посредовање успело. 1.4.3. Семема *уговорити брак* исказује се изразом *дати на астал*.

1.5. Чин узајамног обећања момка и девојке за ступање у брак именован је простим лексемама: *веридба* / *прдиња*; 1.5.1. Верена девојка номинована је простом лексемом: *вџеница*; 1.5.2. Верен момак означен је именицом: *вџеник*.

1.6. Перифрастичном конструкцијом *поквџити сватове* означава се могући раскид договора, уколико се на веридби уочи какав физички или други недостатак у младенаца, или се пак једно другом не допадне (било је и кад „поквџиду сватове, ал само рџе“ Мо).

2. Поступци подстицања уласка у брак именовани су следећим лексемама: 2.1. турцизмом *ћошак* („не сму да сџду на ћошак јел неће да се љда ил џени“ Мо В); 2.2. домаћом лексемом *џкрајка*: „џзми џкрајку да те свџрова воље“ (СК); 2.3. Семема *утицати на временске прилике за дан свадбе* именује се перифразом *грџати* / *грџсти шџпру*: „тако је падала кџша, џндак су рџкли да је грџбала шџпру“ (Мо).

3. Начин склапања брака означен је аутентичном конструкцијом *лѣпо се жѣни / лѣпо се ўда / рѣдѣвно се ўдѣла* (са прошњом, „редовно“); 3.1. Семема „одбегла девојка“ исказује се глаголском лексемом *ускочити: ја сам ускочила, с ђодика мање трѣшка. Ал није било тако, више се потроши* (Сн); 3.1.1. Веселе поводом такве радње именовано је лексемом: *ракија*; 3.1.2. Мокрински шеретски подвиг *жѣрав, жѣрав*, који, када девојка ускочи, узвикују пред улазак у кућу ђувегијини другови – није лако значењски докучив. Мотивациона основа може бити *ватра, ватрен, ужарен*, или на тој значењској компоненти засновано *шарен, обележен*, и даље *готов, ожењен, отписан из момачког друштва*; уп. нпр. и Кувизић 2013: *жера, жера* под *ракија*. У овом контексту, реч не бележи РСГВ, а ни РСАНУ.

4. Чин позивања у сватове означен је балканизмом *буклија* (грч. *Vokalion*, лат. *baukalis*; Скок под *буклија*). 4.1. Посуда са вином или ракијом којом се позива на свадбу именована је истоименом лексемом *буклија*; 4.2.1. У румунском Банату и: *чутура* (Нћ); 4.2. Лексема *буклија* означава и дан позивања у сватове; 4.3. Учесник у буклији је *буклијаш* („Буклијаши йду да зѣву. Ймаду чутуре са ракијом вѣзане и зѣведу на свадбу. Он ти да чутуру да напијеш ракију младенцима на здравље и ти да позивницу да йдеш на свадбу. Кад дѣђу свѣтови, то сам већ причала овим Србима у село, ђнда свѣтови што су по дѣвојке звѣни йду ко(д) дѣвојке а шта су код момка код младѣжење йду“ Нћ). 4.4. У посећеним банатским селима китио се и коњ, што је именовано турском лексемом: *обѣлија* (прекривач од платна; тур. *abaу*, изворно чојани прекривач којим се китило седло; в. Шкаљић).

5. Поклони које девојка носи у нову кућу номиновани су германизмом *штафир* (нем. *staffieren*).

II. Лексика свадбених обичаја / обреда

6. Општи назив за дан венчања и свадбено весеље је *свадба* и у румунском и у српском Банату.

6.1. Општи назив за учеснике у свадби означен је именицом: *сватови*. Појединачни учесници именовани су углавном простим лексемама, а ређе вишесложним називима: 6.1.1. момак за женидбу, младожења: турцизмом *ђувѣгија*; 6.1.2. девојка која се удаје: *млада / нѣва млада*; 6.1.3. сведок на венчању (касније и крштењу) *кум* (балкански латинизам; в. Скок под *кум*); 6.1.4. кумова жена: *кума*; 6.1.5. кумова мајка: *стѣра кума*; 6.1.6. други сведок на венчању: *стѣри свѣт* (обично младожењин зет); 6.1.7. *дѣвер*; 6.1.8. *куварица*; 6.1.9. *ѣнге* „то-су ђне младине другарице које стѣлно йдѣду уз њѣ“ (Ђ)⁷;

⁷ У инвентару се нису нашле лексеме *фифер/ фиферка*: то није код нас, то у маѣарским свадбама има (Ђ); то је било код Маѣара у Чоку (Сн).

6.2. Општи назив за учеснике који музичким интерпретацијама увесељавају сватове номиниран је именицом: *свѝрци*; 6.2.1. хармоникаш: *свѝрац*; 6.2.2. *гајдаш* (тур. гајде, кајде); 6.2.3. *комедијаш*: „код нас оде у Мокрин сѝд око поноћи збѝјаду шале“ (Мо); „Ал ћу да вам кажем ја, то-ћете се смијати док сте живи. Ја-сам сѝдила у немачку љлицу, прико-пута мене: кѝ мшиница, ја правим свѝбду мѝјим Никѝлу. Не зѝвем много ал кад код нас нема ниѝко ма сѝкиран на нашу свѝбду швапску није свѝбда. Да се маскираш, да се тако обѝчеш. Тако сам се обѝкла да ме син није пѝзно. Пѝто ме одакле сам. (Нћ)“

7. Типови игара у свадбеном ритуалу именовани су вишесложним називима мотивисаним пореклом игре: 7.1. *Мало банѝтско кѝло* 7.2. *Вѝлико банѝтско кѝло*.

7.3. Неизоставни музички инструменти означени су именицама: 7.3.1. *хармоника* 8.3.2. *гајде*; 7.3.3. *бѝгеш* (мађ. bögö): „био брѝч, био бѝгеш“ (Нћ).

8. Поклони у јелу и пићу именовани су општим домаћим називом *крваљ* (уп. Скок **korvaљ*). 8.1. Најважнији крваљ именован је вишесложним називом: *кѝмов / кѝмовски крѝваљ / кѝмова тѝрта* 8.1.2 Прво парче које се сече младенцима номинирано је вишесложним називом: *вѝлико пѝрче*.

9. Посебно се могу издвојити лексеме које се односе на магијску заштиту младенаца:

9.1. Називи биљака: 9.1.1. *рѝзмарин*; 9.1.2. *брѝшѝан*; 9.1.3. *јабука*.

9.2. Различити предмети: 9.2.1. Основни реkvизит за заштиту младе именован је германизмом *шлѝјер* (нем. Schleier); 9.2.2. Предмети који симболишу богатство су: *сѝто* 9.2.3. *сѝтне пѝре*; 9.2.4. Семема *учинити да младенци имају што бољи материјални статус* означена је конструкцијама: *баца сѝто, баца пѝре* (об. кум);

9.3. Посебно се издваја лексика којом су означене радње у циљу заштите младенаца. Најчешће се ради о перифрастичним конструкцијама: 9.3.1. *не враћати се истим путем*; 9.3.2. *(за)китити се*; 9.3.3. *обути младу*; 9.3.4. *украсти ципелу*; 9.3.5. *откупити ципелу*.

III. Лексика обичаја / обреда после свадбе

10. Према ранијим етнолошким записима [уп. нпр. Босић, 1991: 152; Попов, 1983: 95], недељу дана након свадбе (најдаље до шест недеља), долазила је младина родбина у госте: *погачари*⁸ 10.1. У погачаре нису ишли младици родитељи, али је зато мајка слала обредни хлеб именован вишесложним називом: *мѝтерина погача* [в. Радовановић, 2014: 77].

11. Вишесложним називом *велики гости* означава се први одлазак младе и младожење њеним родитељима у пратњи младожењиних родитеља и најуже родбине.

⁸ Овај обичај данас илуструју *погачари* који долазе у поноћ.

Према изложеном, моји информатори су у брак улазили не излазећи из своје етнонационалне и верске заједнице, што је, између осталог, сасвим извесно утицало на чување аутентичних свадбених обичаја – и у обредном и у лексичком смислу. Наравно, има „искакања“ директним преузимањем понеког обичајног детаља или пак термина. У мултиетничким срединама то је сасвим нормално. Наиме, некад је реч преузимана са обичајем, још чешће је нека неспецијализована реч из општег изражајног фонда пребачена у свадбену терминологију. Ако бисмо ишли у истом правцу, могли бисмо закључити да је етничка дистанца према Турцима била попустљивија. Интересантно би било даље поредити лексику свадбених обичаја у Херцеговини, Црној Гори, разним крајевима Србије и у Војводини, па на крају можда и поређење њих појединачно и свих заједно са турским / муслиманским обичајима на нашим балканским просторима.

Литература

- Босић, 1991: Мила Босић, *Женидбени обичаји Срба у Банату*, у: Рад војвођанских музеја 33. Нови Сад, 133–162.
- Вртипрашки-Кувизић, 2013: Радојка Вртипрашки Кувизић, *Говор Мокринчана Мокрински речник*. Нови Сад: Савез књижевника у отаџбини и расејању, 3–404.
- Гамулеску, 1977: Гамулеску, Дорин. *Неколико запажања о румунско-српскохрватским интерференцијама на језичком плану*. Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Свеска 1, стр. 361–371.
- ЕММ, 2001: Етнолошка монографија Мокрина, Едиције: Знаменитости Мокрина и Мокринчана (књига XI). Нови Сад: “Хронике села” при САНУ (књига 117), Одбор за проучавање села при САНУ Београд и Завичајни клуб Мокринчана, 1–343.
- Петровић Савић, 2009: Мирјана Петровић Савић, *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*, Монографије 7. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1–173.
- Попов, 1983: Миливој Попов, *Свадба у северном Банату*. Београд: Народна књига, 1–100.
- Радан, 2004: Михај Н. Радан, *Између традиционалне и савремене народне културе*. Сврљиг: Етно-културолошки зборник, књига IX, 115–123.
- Радан, 2006: М. Радан, *Из свадбене лексике Карашевака*, Истраживања по славјанској диалектологији 12, Ареалне аспекты изучения славјанској лексике. Москва: Росийская академия наук, Институт славјановедения, 64–75.
- Радовановић, 2014: Драгана Радовановић, *Хлеб и обредна пракса у Војводини. Етнолингвистички оглед*, Обредна пракса – речима о храни. На материјалу из српских говора Војводине, Нови Сад: Магица српска, 65–83.

- РМС, 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ, 1959–2010: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. I–XVIII. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик / српски језик САНУ.
- РСГВ, 2000–2010: *Речник српских говора Војводине*, св. 1–10. Нови Сад: Матица српска. Одељење за књижевност и језик.
- Скок, 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb.
- Шкаљић, 1973: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Sarajevo.

Dragana Radovanovic

WEDDING LEXICON IN BANAT

(Summary)

Based on the ethno-dialectal materials from some areas in northern Banat this paper analyses traditional wedding lexicon grouped into thematic units, with the aim of placing the lexical and ethnographical features into the cultural and areal context. A sound basis for this type of research has been found in ethnographic studies (primarily those published by Mile Bosić) and several dialect dictionaries from this area.

Key words: wedding lexicon, ethno-dialectal materials, lexical semantic analysis, Banat.

